

Taal en Relativiteit

De hypothese van Sapir-Whorf, dertig jaar later

door

JOHAN THIELEMANS

Stel dat we een fysicus ontmoeten die in een gebroken doch niet onverdienstelijk Nederlands zou praten over de intensiteit van chemische reacties. Hij gebruikt formules waar er voortdurend sprake is over I en waar geen enkele keer wordt gerept over de snelheid van die reacties. Als we hem daar attent op maken, kijkt hij gealarmeerd op en vreest dat hij wellicht een verkeerde vertaling heeft gebruikt. Als we echter verder discussiëren blijkt dat het niettemin niet opgaat om I stelselmatig door S te vervangen. De man heeft dan een gelukkige inval en vraagt ons wat wij precies met snelheid bedoelen. Wij antwoorden met een concreet voorbeeld: we verwijzen naar een paard: een paard dat loopt, een paard dat draaft, een goed paard, een traag paard en uit al deze voorbeelden, hopen we, kan hij zich een niet mis te verstaan beeld vormen van wat snelheid is. Het schijnt hem nochtans niets wijzer te maken want met de superieure glimlach van de wetenschapsmens die wéét, vertelt hij dat ons concreet voorbeeld alleen iets te maken heeft met verschillende intensiteiten, en dat buiten dit verschil in intensiteit er geen enkel vergelijkingspunt bestaat tussen een chemische reactie en een paard. Hij heeft trouwens menen te verstaan dat al onze voorbeelden te maken hadden met de bewegingen van het paard ten opzichte van de grond en dan moet het hem toch van het hart dat een chemische reactie zich in een proefbuisje afspeelt en dat deze relatie hier dus volledig irrelevant is, dus ...

Op dat ogenblik kan deze ontmoeting op allerlei manieren evolueren. We kunnen het gesprek afbreken, temeer daar we er ons nu sterk van bewust worden dat de huidskleur van de fysicus niet samenvalt met de normen voor een blanke huid, zodat wij zijn bijdrage best kunnen ignoreren en hem aanraden zich eens met serieuze boeken bezig te houden. Of we zouden, om de situatie niet al te pijnlijk te maken, hem kunnen vragen naar zijn afkomst. Als het dan blijkt dat hij behoort tot de stam der Hopi-Indianen, zou ons raadselachtig gesprek plots volledig duidelijk worden,

tenminste als we zouden weten wat Benjamin Lee Whorf rond 1940 over de taal der Hopi's heeft verteld¹.

We zouden dan weten dat we een slachtoffer geworden zijn van de *linguïstische relativiteit*.

In de grammatica van de Hopi-taal, beweert Whorf, wordt er geen belang gehecht aan de opeenvolging in tijd. Het gevolg hiervan is dat er geen praesens, preteritum of futurum bestaat – alleen onze Westeuropese talen houden zich met zulk een futiele categorisatie bezig – en ook dat woorden als *snelheid* of *rap* er geen equivalenten hebben. Deze woorden worden vertaald door een werkwoord van beweging voorafgegaan door een woord dat 'intens' of 'zeer' betekent².

Whorf beweerde dat deze verschillen in de grammatica tussen twee talen voldoende waren om tot het besluit te komen dat de sprekers van deze talen tot totaal verschillende wereldbeelden konden komen, zo verschillend dat ze parallelle manieren van wetenschapsbeoefening tot gevolg zouden hebben. Daarom was de logica van Aristoteles, die voor een Westering zo vanzelfsprekend lijkt dat hij die alleen zien kan als een universele logica, slechts mogelijk omdat Aristoteles Grieks sprak. Een Nootka of een Shawnee zou nooit het systeem van Aristoteles bedenken, sterker nog hij zou het niet eens *kunnen* bedenken niet omdat hij tot een kultuur behoort die op een andere trap van ontwikkeling staat, maar omdat zijn taal een niet weg te cijferen hinderpaal zou vormen³.

Whorf ziet het zo dat de mensheid naast elkaar bestaande taalsystemen heeft opgebouwd die sterk de vorm van het waarnemen en de manieren van kennen beïnvloeden. In elke taalsfeer worden de ervaringen op een andere manier georganiseerd⁴, en bepaalt de taal de vorm van de kultuur. De structuur van de taal bepaalt dus veel van het psychische leven van het individu en brengt mee dat individu's die tot verschillende kultuursferen behoren, heel eenvoudige ervaringen hebben die ze met elkaar niet kunnen uitwisselen. De verschillende talen, namelijk, maken als het ware een keuze tussen een zeer groot aantal mogelijkheden. De mogelijkheid die

1. Benjamin L. Whorf, *Science and Linguistics*, Technology Review (M.I.T., 1940), opgenomen in John B. Carroll: *Language, Thought and Reality, Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (M.I.T. Press, 1962⁵), p. 218. De Hopi-Indianen leven in Arizona, in het zuidwesten van de U.S.A.

2. B. L. Whorf, *Ibid.*, p. 217. Prof. De Smet wees me op een belangwekkende kritische discussie van Whorfs artikels over dit punt die te vinden is in Helmut Gipper, *Bausteine zur Sprachinhaltforschung* (Düsseldorf, 1963), pp. 317-347.

3. B. L. Whorf, *Languages and Logic*, Technology Review (M.I.T., 1940), opgenomen in John B. Carroll (ed.), *Ibid.*, p. 237.

4. John B. Carroll, *The Study of Language* (Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1966⁶), p. 43.

in taal A gerealiseerd wordt, maakt de sprekers van taal A als het ware blind voor de andere mogelijkheden. Tussen ons benaderen van de wereld én de wereld staat de taal als een soort filter die de indrukken die we van de buitenwereld opdoen, reeds volledig onbewust en dus ongemerkt heeft beïnvloed voor we ze bewust waarnemen.

Deze voorstelling van zaken door Whorf was natuurlijk niet nieuw. Whorf werkte hiermee alleen maar een van de ideeën van zijn leermeester Sapir verder uit. En ook Sapir is zeker niet de eerste om deze vorm van wat men relativiteit genoemd heeft, te hebben geformuleerd. Hij was bekend met de geschriften van Von Humboldt en wij weten dat reeds bij deze briljante geleerde de overtuiging bestond dat de taal het wereldbeeld bepaalde⁵.

De vier artikels echter die Whorf schreef tussen 1939 en 1941 voor *The Technology Review*, gaven deze ideeën pas een ruime verspreiding in de U.S.A. De ideeën die er werden in uitgedrukt werden losjes de hypothese van Whorf genoemd⁶. In 1949 – na Whorfs dood – werden deze artikels door het leger uitgegeven als *Four articles on metalinguistics*⁷. De uitgave was bedoeld als informatie voor legerofficieren die overzee dienst hadden. Ze wekte echter de belangstelling van talrijke wetenschapsmensen zodat de eerste uitgave vlug was uitgedeeld buiten het leger. Men publiceerde in 1952 deze artikels opnieuw en voegde er een vijfde aan toe. De publicatie heette dan *Collected Papers on Metalinguistics*.

De discussie die los kwam, werd in hoofdzaak gevoerd door linguïsten, antropologen en psychologen.

Dank zij de hypothese van Whorf werd de linguïst die talen van onbekende Indianenstammen beschreef, een zeer belangrijk man. Tot dan toe kon het beschrijven van de vreemdsoortige talen

5. Roger Langham Brown, *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity* (Mouton, Den Haag, 1967). Terloops willen we erop wijzen dat wij in dit artikel alleen zullen handelen over de invloed van deze ideeën in de Verenigde Staten. Voor een zeer leesbare inleiding tot de Duitse Neo-Humboldtianen verwijzen we naar Robert L. Miller, *The Linguistic Relativity Principle and Humboldtian Ethnolinguistics* (Mouton, Den Haag, 1968).

Voor andere motiveringen die kunnen hebben voorgezeten zowel bij Sapir als bij Whorf om de relativiteit aan te nemen, én om de Indo-germaanse talen als irrationeler te zien dan Indianentalen, zie Keith Percival, *A Reconsideration of Whorf's hypothesis* (Anthropological Linguistics Vol. 8 No. 8 nov. 1966), pp. 1-12.

6. A. Richard Diebold, Jr., *A Survey of Psycholinguistic Research 1954-1964*, in C. E. Osgood and T. Sebeok (eds.) *Psycholinguistics* (Indiana University Press 1965²), p. 261.

7. B. L. Whorf, *Four articles on metalinguistics* (Washington, D.C.: Foreign Services Institute, Department of State, 1949). Deze artikels werden later ook opgenomen in Carroll (ed.), *Language, Thought and Reality* (M.I.T. Press, 1956). Voor een uitvoerige bibliografische geschiedenis zie George L. Tragers bespreking van J. Carroll (ed.), *Language Thought and Reality in Language*, Vol. 33, nr. 3, 1957, pp. 422-423.

van de wereld door een buitenstaander wellicht alleen als een hobby worden gezien. Nu echter leek het erop dat men door het beschrijven van vreemde talen op het spoor kwam van niet gekende dimensies van de menselijke geest. Deze aspecten van de intellectuele capaciteiten van het menselijk ras konden slechts ontdekt worden langs het opsporen en beschrijven van talen. Daar nu door de opmars van de gelijkschakelende Westerse beschaving talrijke talen in het gedrang kwamen en dreigden uit te sterven, moesten de linguïsten in hun belangrijke taak wel haast maken. Hun ontdekkingen zouden daarbij inspirerend kunnen werken voor wetenschapsmensen van andere disciplines, zoals logici of matematici⁸.

De hypothese sprak zich echter niet alleen over taal uit, ze sprak zich ook uit over de vorm die een cultuur aannam. Om nu taal en cultuur in verband te kunnen brengen, moest men ook over beschrijvingen van culturen beschikken. Later zou men dan op een bepaald aspect van een taal kunnen wijzen en meteen een karakteristiek van de corresponderende cultuur kunnen voorspellen. Whorf zelf had er op gewezen dat de Hopi zeer veel tijd nam om iets voor te bereiden. Elke actie werd voorafgegaan door nauwkeurige en uitgebreide preparatieven, en deze preparatieven werden telkens opnieuw voor iedere actie afzonderlijk uitgevoerd, de eigenlijke actie zelf scheen hen relatief minder te interesseren. Nu wees Whorf erop dat het belang dat de Hopi's hechten aan het maken van preparatieven weer verwijst naar hun taal, waar er zulk een grote nadruk valt op het *persistence* en de constante, insistente herhaling. Zij zien het zo dat alles wat herhaald wordt, meer kracht krijgt. Kracht is het resultaat van accumulatie en dit inzicht hebben de Hopi aan hun taal te danken⁹.

Dergelijke beweringen wekten natuurlijk de belangstelling van antropologen en filosofen.

Tenslotte zei de hypothese iets over de manier waarop wij de wereld waarnemen en er ons een beeld van vormen en hiermee bevond men zich op het gebied van de psychologen, want zij waren reeds eerder gestuit op het feit dat taal en waarneming elkaar konden beïnvloeden. In dit verband moeten we zeker verwijzen naar een onderzoek dat L. Carmichael, H. P. Hogan en A. A. Walter rond 1930 ondernomen hadden, en waaruit bleek dat wanneer men aan proefpersonen abstracte figuren toonde en men

8. B. L. Whorf, *Languages and Logic*, in Carroll (ed.), *Ibid.*, p. 245.

9. B. L. Whorf, *The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language*, in Carroll (ed.), *Ibid.*, pp. 148-152; en *Thinking in Primitive Communities*, in Carroll (ed.), *Ibid.*, pp. 72-73. Voor een discussie van dit punt zie Hoijer (ed.), *Language in Culture* (Un. of Chicago Press, 1967⁶), pp. 226-227.

deze liet voorafgaan door een woord, de proefpersonen, wanneer ze later gevraagd werden om deze figuren te tekenen, opvallend dikwijls niet in staat waren om de figuren correct na te tekenen, en dat de vervorming telkens in verband was te brengen met het gebruikte woord. Zo toonde men twee cirkels verbonden met een streepje en gebruikte men het woord: bril. De proefpersonen maakten van het streepje zeer dikwijls een gebogen lijntje, zodat de figuur veel duidelijker een bril werd, een enkele keer werden er zelfs twee beentjes bij getekend¹⁰.

Uit al deze voorbeelden blijkt duidelijk dat de ideeën van Whorf of aansloten bij vragen die men zich op dat ogenblik stelde, of nieuwe inzichten schenen te leveren voor sommige disciplines. Het bewijsmateriaal dat was aangevoerd, beperkte zich echter nog te veel tot losstaande gevallen zodat men de nood gevoelde om al de verspreide bewijsstukken bij elkaar te brengen in de hoop dat men dan een klaarder beeld van de toestand krijgen zou. Dat gebeurde rond 1953.

We willen hier wijzen op een conferentie die gehouden werd in 1953 te Chicago en waar wetenschapsmensen uit verschillende disciplines samenkwamen om elk vanuit hun perspectief het probleem te belichten¹¹. In de zomer van datzelfde jaar werd op de campus van de universiteit van Indiana een seminarie ingericht over psycholinguïstiek en ook daar kwam dit onderwerp ruim aan bod¹². Dit zijn slechts twee voorbeelden van een reeks die makkelijk aan te vullen is¹³.

Beide geciteerde discussies zijn wel erg verschillend. De conferentie van Chicago blijft zeer theoretisch, deze te Bloomington heeft het vooral op verdere mogelijke onderzoeken gemunt. In Chicago blijkt hoe moeilijk een discussie verlopen kan, wanneer een aantal specialisten van verschillende disciplines zich om dezelfde tafel scharen. Er wordt veel interessants gezegd, maar ondanks alles houdt men van de lectuur van de lezingen en de daarbij aansluitende discussies een zeer onvoldane indruk over. De reden hiervan, lijkt me, is dat er te weinig pogingen gedaan worden om

10. L. Carmichael, H. P. Hogan, en A. A. Walter, *An Experimental Study of the Effect of Language on the Reproduction of Visually Perceived Form*, Journal of Experimental Psychology, Vol. LV, 1932, pp. 73-86.

11. De lezingen en discussies van deze conferentie werden gebundeld in H. Hoijer (ed.), *Language in Culture, Conference on the Interrelations of Language and other Aspects of Culture* (Un. of Chicago Press, 1967°).

12. Ch. Osgood en T. Sebeok (eds.), *Psycholinguistics, A Survey of Theory and Research Problems* (Indiana University Press, 1965²), p. 192 en volgende.

13. Zie onder meer: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today* (Chicago, 1953), en C. Levi-Strauss, et. al., *Results of the Conference of Anthropologists and Linguists* (Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics, Memoir 8, 1953).

tot een syntese te komen, zodat men blijft met een vrij onoverzichtelijk geheel van meningen, intuïties, feiten en theorieën.

Ondanks deze verschillen verlopen de discussies toch volgens hetzelfde schema. Eerst en vooral vraagt men zich af wat Whorf eigenlijk werkelijk bedoelde. We hebben bij de aanvang van dit artikel de anecdote aangehaald over de fysicus die zijn model zou hebben opgebouwd aan de hand van de impliciete gegevens van zijn taal. Deze anecdote komt ook te Chicago ter sprake. Floyd Lounsbury merkt op dat Whorf van een verkeerde veronderstelling uitgaat als hij meent dat de af- of aanwezigheid van grammatische tijd een invloed zou hebben op de vorm van een eventuele fysica. Het kan, volgens hem, alleen afhangen van de aan- of afwezigheid van woorden voor tijdseenheden en woorden voor getallen zodat deze eenheden geteld kunnen worden. Daarop antwoordt Harry Hoijer dat Whorf niet zo naïef was om uit een verplichte grammatische categorie zulke verregaande conclusies te trekken. Als we Whorf goed lezen, heet het, dan merken we dat hij slechts besluiten trekt over de manier waarop we denken, uit de totaliteit van de categorieën die dwars door lexicaal, morfologisch en syntactisch materiaal snijden plus de afdruk (*impresses*) van deze op ander dan linguïstisch gedrag¹⁴.

Zo wordt aan iemand die de woorden van Whorf wil become-mentariëren verweten, dat hij de gedachte van Whorf zoniet vals dan toch zeer onvolledig weergeeft, uit hoofde van het feit dat men niet veronderstellen mag dat Whorf naïef was. Nochtans praat Lounsbury over een tekst die niet mis te verstaan is. Maar als men dat als argument zou aanvoeren, zou men als antwoord krijgen dat men citeert uit een artikel bestemd voor een publiek van leken en dat Whorf daar ongetwijfeld overdreven heeft om de leek een beetje te overbluffen met het geweldige belang dat de taalstudie hebben zou.

Dit argument geeft dus toe dat de beweringen van Whorf in een zuiver wetenschappelijke context niet helemaal *au sérieux* te nemen zijn en dat zijn gedachte veel genuanceerder was. Er blijkt nochtans voldoende uit hoeveel men over wat Whorf dan eigenlijk precies dacht, speculeren kan.

De conferentie te Chicago heeft op dit punt zeker geen bevredigend antwoord kunnen geven, want later zijn er nog verscheidene andere pogingen gevolgd om de ideeën van Whorf te systematiseren. De laatste noteerden we in 1960¹⁵.

14. Hoijer (ed.), *Ibid.*, p. 128-129.

15. We wensen te verwijzen naar de volgende artikels: Max Black, *Linguistic Relativity: The Views of Benjamin Lee Whorf*, *Philosophical Review*, LXVII April, 1959, pp. 228-238; George L. Trager, *The Systematization of the Whorf Hypothe-*

We hebben bij het antwoord van Harry Hoijer nog een ander belangrijk gespreksthema aangetroffen. We kunnen inderdaad afzien van wat Whorf eigenlijk dacht en ons toch afvragen wat het probleem op zichzelf allemaal impliceert. Hoijer heeft aangevoerd dat men pas uit een totaliteit besluiten trekken kan. Het is duidelijk dat men op dat ogenblik noch over een volledige taalbeschrijving noch over een volledige beschrijving van een cultuur beschikt. Men zou daaruit kunnen besluiten dat men zijn oordeel opschorten moet. Maar dan stuit men op het feit dat de antropologisch gerichte linguïsten aan de gedachte van de relativiteit niet meer twifelen. Dat blijkt bv. duidelijk uit een artikel van George Trager uit 1959. Hij eist een volledige systematische beschrijving van culturen vooraleer men zou kunnen overgaan tot de werkelijke studie van het probleem. Niettemin kan hij niet nalaten te besluiten dat wanneer dat stadium van het onderzoek bereikt zou zijn, het zeker zou blijken dat Sapir en Whorf de zaken juist hebben voorgesteld¹⁶.

We kunnen de gedachtegang die frequent bij de verdedigers van Whorf voorkomt als volgt samenvatten: de toestand van de wetenschap bemoeilijkt een gesprek over de hypothese van Whorf, omdat we bv. nog te weinig weten over de semantiek, nochtans kunnen we de hypothese nu wel reeds aanvaarden, het bewijsmateriaal zullen we later wel zonder moeite vinden.

Men kan de vraag stellen waarom het precies vooral de antropologisch gerichte linguïsten zijn die zo gunstig tegenover de hypothese staan. Een van de redenen is dat zij in de praktijk ervaren hebben hoezeer talen uit elkaar kunnen liggen. Een fundamentele stelling bij Whorf is dat er in de taalcode delen zijn die onvertaalbaar zijn in een andere taalcode. De antropologen zijn geneigd om deze stelling zonder veel discussie te aanvaarden. Ook de stelling dat men uit bestaande verschillen tussen talen besluiten moet dat er verschillen zijn tussen het cognitief systeem van een individu dat taal A spreekt en het cognitief systeem van een individu dat taal B spreekt¹⁷ lijkt voor hen aanvaardbaar omdat ook

sis, *Anthropological Linguistics*, Vol. I, 1959, pp. 31-35; Joshua A. Fishman, *A Systematization of the Whorfian Hypothesis*, *Behavioral Science* V October 1960, pp. 323-339, ook opgenomen in A. Smith (ed.), *Communication and Culture*, (Holt, Rinehart and Winston, New York, 1966) pp. 505-516.

De beste systematische discussie van Whorfs ideeën staat nochtans te lezen in Helmut Gipper, *Ibid.*, in het hoofdstuk *Sprachauffassung und Thesen Benjamin Lee Whorfs auf Grund seiner wichtigsten Arbeiten unter Berücksichtigung der Wissenschaftlichen Kritik und der dabei Auftauchenden Probleme* pp. 297-366.

16. G. Trager, *The Systematization of the Whorf Hypothesis*, *Anthropological Linguistics*, Vol. I 1959, pp. 31-35.

17. In Osgood en Sebeok (eds.) *Ibid.*, p. 193 wordt cognitie op de volgende manier bepaald: „By cognition we will mean those representational processes in

zij aan den lijve hebben ondervonden hoe verschillend die individuen kunnen zijn, daar voor de antropologen taal A vooral gezien wordt als een westeuropese taal en taal B als een Indianentaal.

Hier staan we opnieuw voor een andere moeilijkheid. Men spreekt zeer veel over taal en cultuur, men beweert zelfs dat de structuur – een woord dat men nogal losjes gebruikt – van de taal (die zelf onderdeel van de cultuur is¹⁸) alle vormen van die cultuur in mindere of meerdere mate zou bepalen. Men spreekt over verschillende culturen en verschillende talen, en men contrasteert een Westerse cultuur¹⁹ – en die behelst voor Whorf bv. zowel de logica van Aristoteles als de fysica van Einstein – met de cultuur van een Indianenstam. Maar aan zulke tegenstellingen houdt men zich niet want men speculeert ook over verschillen die bestaan binnen het kader van die Westerse cultuur²⁰, zodat ik tijdens de Linguïstische zomerkursus te Kiel (1968) professor Polomé een blanke Amerikaanse cultuur heb weten plaatsen tegenover een Europese. Er zijn nog andere vragen waarop geen duidelijk antwoord komt zoals bijvoorbeeld of alle verschillen wel relevant zijn²¹.

Het is duidelijk dat men over al deze vragen niet zoveel zinnigs zou te zeggen hebben zolang men er niet in slaagde om de ideeën van Whorf zodanig te formuleren dat ze konden herleid worden tot testbare properties.

Zoals we reeds zegden is het congres te Chicago op dit laatste vlak niet zeer vruchtbaar geweest. In die richting heeft het semi-

language users whereby certain stimulus patterns (signs) come to stand for other stimulus patterns (significates). Cognitive processes will be functioning in such total activities as perceptual organization, recognition, retention, thinking, concept formation and pattern solving."

Op p. 194 worden volgende voorbeelden van *systems of cognition* gegeven: „Ways of perceiving, meanings, associations and so forth."

18. Trager wees erop dat één van de verdiensten van Whorf was dat hij voor goed de taal in de ruimere context van de cultuur had geplaatst (zie de reeds geciteerde bespreking van J. Carroll (ed.) *Ibid.*, in *Language* Vol. 33 n° 3, 1957, p. 423.)

19. Whorf contrasteerde *Standard Average European Languages* met de talen van Amerika of het Verre Oosten. Zie Carroll (ed.), *Ibid.*, p. 138, p. 147; Roger Brown, *Words and Things* (The Free Press, New York, 1967) p. 233; en Georges Mounin, *Les Problèmes Théoriques de la Traduction*, (Gallimard, Parijs, 1963) p. 215 en volgende.

20. E. S. Glenn ging van zulk een veronderstelling uit in zijn artikel *Semantic Difficulties in International Communications*, ETC., *Journal of General Semantics*, Vol. 11, 1954, pp. 163-180.

21. Roger Brown, *Ibid.*, p. 259. Joshua Fishman, *Ibid.*, p. 514 zegt in dit verband: „It seems to be important that we realize that Whorf never proposed that *all* aspects of grammatical structure must inevitably have direct cognitive effects. Thus, to begin with, we are forced with the task of locating those few grammatical features which might have definable but unconscious functional correlates in our unguarded behavior."

narie gewijd aan de hypotese van Whorf onder leiding van Donald Walker, James Jenkins en Thomas Sebeok te Bloomington, Indiana veel nuttiger resultaten gehad²².

Zowel te Chicago als te Indiana kwamen de onderzoekingen over de kleurtermen ter sprake waarmee Eric Lenneberg toen bezig was. Het probleem zelf was reeds lang bekend: men had geconstateerd dat men de namen voor kleuren niet zo maar kan vertalen omdat er geen eenduidige relaties bestaan tussen de verschillende namen in de verschillende talen. In het Japans²³ en in het Iakuti²⁴ bv. is er één woord voor wat wij groen en blauw noemen.

Lenneberg en zijn leermeester Roger Brown meenden dat dit een zeer interessant gebied was om materiaal te verzamelen voor de hypotese. Men staat hier inderdaad voor een fysisch gegeven dat meetbaar is (de lichtgolven van het kleurenspectrum) en dat daarbij volledig continu is. De taal nu, aan de hand van de kleurnamen, behandelt dit als een opeenvolging van discontinuë eenheden. We hebben hier dus te doen met een duidelijk geval van organisatie van de omwereld door de taal. Het wordt natuurlijk zeer interessant wanneer we merken dat de eenheden die we in taal A aantreffen niets absoluuts hebben daar we weten dat in taal B er eenheden voorkomen die verschillend zijn in aantal én die andere gebieden van het spectrum beslaan.

Maar er is nog een ander belangrijk aspect aan dit probleem: het laat ons toe om aan een vicieuze cirkel te ontsnappen die zoveel argumentaties over de hypotese zwak maakt. De redenering die men zeer veel aantreft is de volgende: taal A verwijst naar een feitelijke situatie met een aantal vormen, taal B gebruikt andere vormen. Deze twee reeksen vormen vertonen onderling verschillen omdat bv. taal A een naamwoord gebruikt terwijl taal B een werkwoord gebruikt, of omdat taal A twee woorden nodig heeft waar taal B er slechts één gebruikt. Uit deze verschillen – die dus alleen op het vlak van de code bestaan – trekt men de conclusie dat de mensen die taal A spreken de wereld anders zien dan de mensen die taal B spreken. Waar men eigenlijk mee bezig is geweest, zijn problemen van vertaling, de conclusie echter doet onmiddellijk een zeer grote stap naar het gebied van de cognitie. Daarbij maakt men nog de volgende bedenking: gezien de wereld-

22. Zie het hoofdstuk *Language, Cognition, and Culture* in Osgood en Sebeok (eds.), *Ibid.*, pp. 192-203.

23. H. Robins, *General Linguistics*, (Longmans, London, 1967), p. 72.

24. V. R. Seroshevskii, *Iakuti* (Royal Geographical Society, St. Petersburg, 1896), geciteerd in R. Brown and E. Lenneberg: *A Study in Language and Cognition*, *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 49, July 1954, p. 458.

beelden verschillen, worden de feiten ook anders in de taal beschreven. Bewijs : kijk maar naar de vormen in taal A en taal B ²⁵.

Aan dit probleem ontsnappen we met onderzoeken op het gebied van de taal der sensorïele ervaringen waarvan de kleurtermen een onderdeel zijn. Het is reeds voldoende om de kleurtermen en hun verhouding tot het spectrum te bestuderen binnen één taal om tot resultaten te komen. Dezelfde proeven kunnen dan herhaald worden bij andere culturen en de uitslagen van de experimenten kunnen werkelijk vergeleken worden.

Proeven werden dan uitgevoerd met Engelssprekende en met Zuñisprekende proefpersonen door Brown, Roberts en Lenneberg ²⁶. Ze lieten proefpersonen kleuren benoemen en kleuren herkennen. Hieruit bleek dat voor de Engelssprekende proefpersonen de acht kleuren van de normale woordenschat (rood, oranje, geel, groen, blauw, purper, roze en bruin) ²⁷ gebieden bestrijken van het spectrum die niet scherp afgelijnd zijn.

Wel zijn er in het spectrum gebieden die door iedereen als dezelfde kleur worden herkend en waar we zien dat de maatschappelijke norm die hierbij speelt, sterk is. Daarnaast zijn er regionen waar de proefpersonen uiteenlopende meningen hebben. Daarbij worden deze regionen niet met één woord maar met een woordgroep aangeduid. Met andere woorden : er zijn stimuli die makkelijk en andere die moeilijk door de elementen van de code te vatten zijn. Brown en Lenneberg noemden dit graden van *codability*.

Wanneer de proeven herhaald werden met proefpersonen uit een andere cultuur vond men in verband met de *codability* dezelfde resultaten, alleen waren de gebieden die binnen de code vielen verschillend. Men constateerde ook dat de *codability* zich makkelijk laat meten : een hoge graad van *codability* weerspie-

25. Dit punt wordt uitvoerig besproken in G. Mounin, *Ibid.*, p. 264-265. Zie ook : Eric Lenneberg : *Cognition in Ethnolinguistics*, Language, Vol. 29, 1953, pp. 463-471.

26. Voor uitvoerige beschrijvingen van de experimenten zie : R. Brown en E. Lenneberg, *A Study in Language and Cognition*, Journal of Abnormal and Social Psychology, Vol. 49, 1954, pp. 454-62 (opgenomen in Saporta (ed.), *Psycholinguistics. A Book of Readings* (New York, 1961), pp. 480-492), en E. Lenneberg en J. Roberts, *The Languages of Experience* (Indiana U.P., 1956), de inleiding vindt men ook in Saporta, (ed.) *Ibid.*, pp. 493-502. Een goede samenvatting van het probleem - al wordt er over het onderzoek van Lenneberg en Roberts niets gezegd - staat te lezen in R. Brown, *Words and Things*, vooral het hoofdstuk *Linguistic Relativity and Determinism*, pp. 229-263 is hier belangrijk.

27. In Carroll, *The Study of Language*, p. 44 vinden we op dit punt reeds een afwijking. Het kan de lezer inderdaad verbazen dat bij Brown (in *Words and Things*, p. 239) de kleur roze (*pink*) tussen purper (*purple*) en bruin (*brown*) wordt geplaatst. Bij Carroll vinden we de volgende lijst van kleuren die normaal voorkomen : „Red, orange, yellow, green, blue and violet.” Volgens Carroll hebben de kleurtermen trouwens weinig met *Weltanschauung* te maken.

gelt zich in een korte response – waarmee we hier bedoelen de lengte in lettergrepen of in fonemen van de gebruikte taaluiting – én in een korte reactietijd – waarmee we bedoelen dat de proefpersonen zeer vlug en zonder aarzeling antwoorden²⁸.

Het onderzoek gaat dus na over welke stimuli we makkelijk in een bepaalde taal kunnen praten en constateert dat we in alle talen niet met even veel gemak over dezelfde dingen praten kunnen. Wanneer een Iakuti bv. over het gebied van het spectrum moet praten dat in het Engels *blauw* is, dan moet hij zijn toevlucht zoeken tot omschrijvingen. Dit fenomeen beperkt zich natuurlijk niet tot de kleuren en kan met talrijke voorbeelden worden geïllustreerd²⁹.

Welke belangrijke argumenten doen deze beschouwingen ons nu aan de hand in verband met de hypothese van Whorf? Het enige werkelijke verschil tussen talen slaat dus op het gemak van mededeling. Hockett had reeds in Chicago erop gewezen dat dit het enige was dat de verdedigers van Whorf hadden kunnen aantonen – vóór dat deze proeven dus werden gepubliceerd³⁰.

De verschillen in de code wijzen er nochtans niet op dat er verschil in perceptie zou bestaan. Men heeft niet kunnen bewijzen dat de spreker van taal A een kleur niet zou kunnen onderscheiden die een spreker van taal B wel kan onderscheiden. De enige conclusie die men heeft kunnen maken, en dat zou men niet eens een wetenschappelijke conclusie mogen noemen, is dat iemand die Engels spreekt zijn omgeving onbewust wellicht ontleed met behulp van de acht termen die verwijzen naar een vrij toevallige verdeling van het spectrum.

Niets echter sluit uit dat de zintuigen informatie doorgeven aan het cognitief systeem en dat er van daar uit een gebrekkige vertaling gebeurt omdat de elementen van de taal een gemakkelijke mededeling niet toelaten. Daar we geen argument hebben om zulk een redenering te verwerpen, hebben deze proeven ons nog geen doorslaggevende bewijzen voor de relativiteit opgeleverd.

28. E. Lenneberg, *Biological Foundations of Language* (New York, Wiley & Sons, London, Sidney, 1967), p. 351: „Codability is essentially a measure of how well people agree in giving a name to a stimulus”.

29. Zie hierover Joshua Fishman, *Ibid.* Op p. 506 in A. Smith (ed.), *Op. cit.*, somt Fishman de voorbeelden op die telkens opnieuw terugkomen in de literatuur:

- 1) De Engelse woorden voor piloot, vliegtuig en vlieg worden met één woord in Hopi aangeduid.
- 2) De Eskimo beschikt over een ganse reeks woorden om over sneeuw te spreken, het Azteeks heeft slechts één woord voor de begrippen koud, ijs en sneeuw.
- 3) Het Engels heeft één woord voor water, het Hopi twee.
- 4) Het Engels heeft een „generic” woord voor paard, in het Arabisch ontbreekt het, enz.

30. Hoijer (ed.), *Op. cit.*, p. 127.

Het uitblijven van overtuigender argumenten dan degene die tot nu toe waren aangevoerd, deed langzamerhand de stemming ten opzichte van de hypotese omslaan. Er manifesteert zich een twijfel die steeds maar in kracht toeneemt. De antropologen zoals Dell Hymes en Harry Hoijer blijven de hypotese wel verdedigen en brengen ook wel materiaal aan dat ze ontleen aan hun studies van de Indianenkulturen, maar dat materiaal blijft toch sterk op anecdotisch vlak en bekeert geen enkele twijfelaar³¹.

Daarbij zijn er ook antropologen die menen dat de beweringen van Whorf door hun onderzoeken in grote mate worden tegengesproken. Een belangrijk artikel in dit verband verscheen in het tijdschrift *Anthropological Linguistics*. De auteur Stanley Diamond was werkzaam geweest in Nigerië en had daar een volksstam bestudeerd die een zeer interessant wereldbeeld had opgebouwd. De windstreken zuid en noord worden er namelijk als een hoogteverschil gezien. Men gaat zuidwaarts naar boven en noordwaarts naar beneden. Ook wanneer men in noordelijke richting een berg beklimt, wordt dit in de taal gerapporteerd als naar beneden gaan. Hetzelfde gebeurt als een pijl in noordelijke richting wordt afgeschoten en hij naar beneden opstijgt. Nochtans, en dit ligt voor de hand, is men zich van het geografisch op en neer in deze gevallen zeer goed bewust en kan men dus wel zeggen: ik ga benedenwaarts naar boven. Om deze feiten te evalueren moeten we ons eerst nog afvragen hoe het komt dat dit volk, de Anaguta's, de wereld zich als een hellend vlak met windrichting zuid als top voorstellen. Dit linguïstische feit is in overeenstemming met ervaringen uit de realiteit: de Anaguta's leven op een plateau dat in het zuiden hoger is dan in het noorden. Alle rivieren beklemtonen daarbij deze cosmografie daar hun water ook van zuid naar noord stroomt. Het is dan ook moeilijk om uit te maken wat eerst kwam om tot de visie op de wereld aanleiding te geven: de taal of het landschap. Niettemin toont Stanley Diamond aan dat de moeilijkheden die in de code voorkomen, helemaal geen aanleiding zijn om tot verkeerde percepties te komen. Men moet hier inderdaad een verschil maken tussen perceptie en conceptie en dat blijkt uit het feit dat wanneer de Anaguta's een plat stuk weg afleggen (dat op het vlak van de perceptie als vlak wordt gezien) in noordelijke richting, ze beweren dat ze minder moe zijn dan

31. Voor een goede bespreking van het „wereldbeeld” van de Navaho en de weerspiegeling ervan in de taal zoals die door Hoijer worden voorgesteld (onder meer in Harry Hoijer (ed.), *Op. cit.*, pp. 100-103) zie J. Carroll, *Linguistic Relativity, Contrastive Linguistics and Language Learning*, IRAL, Vol. 1, 1, 1963, pp. 9-11.

wanneer ze deze weg in zuidelijke richting lopen (en dit is het gevolg van hun conceptie)³².

Stanley Diamonds artikel wijst er dus op dat wanneer er enige invloed van de taal op de cognitie bestaat, deze invloed zeer beperkt is en helemaal niet van de dramatische aard die Whorf aangegeven heeft.

Rond 1960 dan komen deze opvattingen van Whorf onder een ander daglicht te staan. De intellectuele sfeer verandert zodat men er zich nu des te meer bewust van wordt hoezeer de uitspraken van Whorf pasten in een tijd waar de vorsers die bedrijvig waren in disciplines die betrokken zijn bij de antropologie, alleen oog hadden voor de verschillen, en zich weinig afvroegen hoeveel overeenkomst er ondanks alles toch nog was. Nu echter begon men weer meer rekening te houden met die overeenkomsten. Belangrijk in dit verband is de evolutie van de opvattingen van John Carroll.

Aanvankelijk was Carroll een Whorfiaan. Het lot had hem als het ware daartoe bestemd. Inderdaad, als student was hij een vertrouweling van de veel oudere Whorf geweest. Later werd aan Carroll gevraagd om te zorgen voor de bundeling van de voornaamste artikels van Whorf. Als gevolg van het seminarie over taal en cognitie te Bloomington, Indiana, werd hij, tezamen met Casagrande, belast met de leiding van het *Southwestern Project in Comparative Psycholinguistics*. De bedoeling was om de stellingen van de Whorfianen zeer nauwkeurig na te gaan. Hiervoor werden allerlei tests uitgevoerd zowel met Navaho als met Hopi-Indianen.

32. S. Diamond, *Anaguta Cosmography: the Linguistics and Behavioral Implications*, Anthropological Linguistics, Vol. 12, No. 2, 1960, pp. 31-38. Zijn besluit formuleert hij als volgt: „1. Reality perceptions are not subject to distortions by cosmographic or similar cultural perceptions. 2. Reality perceptions are not subject to distortion by linguistic incongruities, correlatively, the absence of a term does not correspond to the lack of the perceptions for which it would ordinarily be assumed to stand. 3. The psychosomatic response to cultural conceptions is largely irrelevant to reality perceptions, that is, it can coexist with them without mutual distortion. Such responses are, however, easily inhibited by contradictory, direct experiences. In such cases, it should be emphasized, the cultural conception remains unchanged, it is the psychosomatic reaction that dissolves.” Ook bij Whorf zijn er wel passages te vinden waar er wordt toegegeven dat de mens ervaringen heeft die niet door de taal gekleurd worden. Whorf maakt een onderscheid tussen *apprehension* van de ruimte bv. tegenover *conceptualization* van de ruimte. Het eerste zou niet worden beïnvloed door de taal (het kind heeft reeds voorstellingen van wat de ruimte is vóór het spreken kan – zoals op het ogenblik dat Whorf schreef Piaget reeds had aangetoond – en deze voorstellingen zouden voor ieder menskind gelijk zijn.) *Conceptualization* zou helemaal door de taal worden beïnvloed en hier zouden pas de grote verschillen en dus de relativiteit verschijnen. (Voor discussie van deze punten zie F. Fearing, *An Examination of the Conceptions of Benjamin Whorf in the Light of Theories of Perception and Cognition*, in Hoijer (ed.), *Ibid.*, pp. 51-52.)

Carroll en Casagrande voerden met de Navaho-Indianen de volgende belangrijke test uit :

De stelling was dat de Navaho-Indianen bij het klasseren van objecten een voorkeur zouden moeten aan de dag leggen voor de vorm eerder dan voor de kleur of de grootte omdat een verplichte grammaticale categorie van het werkwoord dit ook doet. Daarom lieten ze een groep Navaho-kinderen en een equivalente groep kinderen uit Boston een reeks voorwerpen klasseren. Bij zeer jonge Navaho-kinderen constateerden ze dat deze inderdaad beduidend meer op de vorm afgingen. Wanneer ze echter de proef herhaalden met oudere kinderen, constateerden ze dat de kinderen uit Boston zich op dezelfde manier door de vorm en de kleur lieten leiden als Navaho-kinderen van die leeftijd. Ze vermoedden dat dit te wijten was aan het soort speelgoed dat de kinderen uit Boston ondertussen hadden gebruikt³³.

Dergelijke proeven bewijzen dat er een zekere invloed van de taal op de ervaring kan bestaan bij het jonge kind. Maar ze bewijzen ook dat zulk een invloed helemaal niet determinerend is en door latere ervaringen kan worden tegengegaan.

In 1963 heeft Carroll dan zijn standpunt in verband met de linguïstische relativiteit als volgt uitgedrukt: „In de mate dat talen verschillen in de manier waarop ze de objectieve werkelijkheid encoderen, hebben de taalgebruikers de neiging om de ervaringen op verschillende wijzen te onderscheiden in overeenstemming met de categorieën die hen hun verschillende talen aan de hand doen. Deze cognities zullen de neiging vertonen om zekere effecten te hebben op het gedrag.”³⁴

Het is natuurlijk onnodig om te wijzen op de zeer voorzichtige formulering. Verder zegt Carroll nochtans uitdrukkelijk dat de verschillen die tussen talen bestaan zeker niet van die aard zijn om tot een verschil in *Weltanschauung* te besluiten³⁵.

33. John B. Carroll en Joseph B. Casagrande, *The Function of Language Classification in Behavior*, in E. E. Maccoby, T. M. Newcomb, en E. L. Hartley, *Readings in Social Psychology* (1958), opgenomen in A. Smith (ed.), *Ibid.*, 489-504. Deze resultaten doen denken aan wat Roger Brown vond toen hij trachtte na te gaan of de woordsoorten (werkwoord, naamwoord) een semantische waarde hadden voor kinderen. Zie R. Brown, *Linguistic Determinism and the Part of Speech*, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. LV, 1957, pp. 1-5.

34. J. Carroll, *Linguistic Relativity, Contrastive Linguistics, and Language Learning in Behavior*, IRAL, Vol. I, 1, 1963, p. 12. „Insofar as languages differ in the ways they encode objective experience, language users tend to sort out and distinguish experiences differently according to the categories provided by their respective languages. These cognitions will tend to have certain effects on behavior.”

35. J. Carroll, *Ibid.*, p. 19. In zijn boek *Language and Thought* (Englewood Cliffs, N.J., 1964) p. 110 zegt Carroll: „To sum things up, the linguistic-relativity hypothesis has thus far received very little convincing support. Our best guess at present is that the effects of language structure will be found to be limited and localized.”

Tot besluit zullen we de stelling belichten die door Eric Lenneberg werd ingenomen in zijn recent werk : *The Biological Foundations of Language*. We hebben Lenneberg vermeld in verband met het onderzoek van de kleurtermen. Deze tests waren voor hem slechts een onderdeel in zijn streven om meer te weten te komen over de menselijke cognitie. Hij stelt zich de vraag of er cognitie mogelijk is zonder taal. En hiermee bevinden we ons opnieuw in de problematiek aangesneden door Whorf want deze had de taal bijna gezien als een instrument om kennis te vergaren.

In het hoofdstuk dat Lenneberg aan taal en cognitie³⁶ wijdt stelt hij uitdrukkelijk dat beide te scheiden zijn. De conceptvorming wordt bij een jong kind niet geholpen door het verwerven van taal. Als bewijs hiervoor voert hij aan dat hij bij dove kinderen op tweejarige leeftijd geen enkel spoor van onaangepastheid of van achterstand heeft kunnen constateren wanneer hij ze vergelijkt met sprekende leeftijdsgenoten. Zijn beschouwingen over het wezen van het woord zijn ook zeer belangrijk, want de hypotese van Whorf ging uit van een wel bepaalde conceptie van wat het woord was. Er werd van uitgegaan dat het woord iets statisch was en dat de taal beschikte over een lijst van deze statische eenheden en dat ervaringen die buiten deze lijst vielen, voor sprekers van deze taal niet bestonden. Bij Lenneberg verliest het woord dit statisch karakter. Aan de basis van het benoemen ligt het feit dat de menselijke geest gelijkaardigheden ziet in fysisch zeer verscheidene gebeurtenissen of objecten. Op die manier is het te verklaren dat we geen gesloten lijst kunnen geven van alle objecten die onder de term *huis* vallen. Elk nieuw object dat zich aan ons voordoet, en dat beantwoordt aan zekere criteria, kan als *tuis* worden aangeduid. Belangrijk voor de taal is dus dat de categorisatie die met het benoemen gepaard gaat, een creatief proces is eerder dan een arbitraire conventie³⁷.

Als we de twee voorgaande punten samennemen : cognitie zonder taal, en de creativiteit van de taalgebruiker, kunnen we daaruit logisch afleiden dat de mens aan de ene kant concepten vormt en die aan de andere kant in woorden weergeeft. Hij kan voortdurend nieuwe concepten vormen, maar hoeft daarom niet voortdurend nieuwe woorden te vormen. Het statische van de woorden is slechts een schijn, het aanvaarden van de creativiteit verwerpt de stelling dat voor de taalgebruiker niet zou bestaan wat niet in de taal voorhanden is.

Lenneberg behandelt in dit verband de experimenten met het

36. Eric Lenneberg, *Biological Foundations of Language*, pp. 329-367.

37. Lenneberg, *Ibid.*, p. 333.

benoemen van kleuren. Hij stelt die nu in een gans ander daglicht. Hij hecht minder belang aan het feit dat de verdeling van het spectrum niet gelijklopend is voor elke taal, maar drukt erop dat de mens in het algemeen vrij efficiënt naar kleuren kan refereren – ook naar deze die slechts een lage graad van codabiliteit hebben. De talen die tot nu toe werden onderzocht, hebben alle termen voor kleuren en de voornaamste afwijkingen tussen die termen kunnen worden teruggebracht tot een verschil in categorisatie: sommige talen verleggen de grenzen – maar die grenzen zijn voor geen enkele taal zeer duidelijk gegeven –, andere maken een onderscheid niet expliciet, maar uit deze verschillen kan men niet besluiten dat de semantiek van deze talen volledig onvergelijkbaar zou zijn.

Lenneberg is er zich ondertussen van bewust geworden dat de proeven met het benoemen van kleuren toch nogal wereldvreemd waren en te weinig rekening hielden met hun gebruik in de levende taal.

Het voorbeeld dat zowel een haarkleur, een koe als de kleur van de huid van een Indiaan in het Engels 'rood' kunnen worden genoemd, wijst erop dat de kleurtermen hoofdzakelijk in een context een betekenis hebben die weinig te maken heeft met een absolute waarde, zoals die in het laboratorium wordt getest. Het blijkt ook dat de bekomen resultaten in sterke mate afhangen van de manier waarop de test wordt geconcipteerd. Zo hebben Brown en Lenneberg in hun test ontdekt dat de codabiliteit de herkenning van een kleur in de hand werkte. Burnham en Clark³⁸ leidden een proef waaruit precies bleek dat de subjecten de niet met één term gecodeerde kleuren of m.a.w. de kleuren met een lage graad van codabiliteit makkelijk herkenden. Hieruit besluit Lenneberg nochtans niet dat dit tegengesteld resultaat zijn vroegere proeven ontkracht. Beide proeven waren gans anders opgevat.

Bij Lenneberg werd een bepaald soort rood met een bepaald soort groen gecontrasteerd. De kwaliteit van de kleuren verschilde hierin dat de ene soort een hoge graad van codabiliteit bezat en de andere een lage graad. De hoge graad van codabiliteit van een regioon van het spectrum was hier dus een hulp bij het herkennen. Bij Burnham en Clark kregen de subjecten echter een ganse reeks soorten van één kleur, dus reeksen blauwen en reeksen roden. Hier konden de subjecten moeilijk die kleuren uit elkaar houden die dicht bij de regioon met een hoge graad van codabiliteit lagen. De kleuren echter die tussen twee gebieden vielen, die dus noch het

38. R. W. Burnham en J. R. Clark, *A Test of Hue Memory*, Journal of Applied Psychology, Vol. 39, 1955, pp. 73-86.

een noch het ander waren, contrasteerden met een groep waarvan de leden bijna allemaal gelijk waren. Hier was dan de lage graad van codabiliteit een hulp.

Wat de beide bevindingen gemeen hebben is dat wat ze aantonen, slechts geldig is voor speciale gevallen. Het besluit is dan ook dat in welbepaalde gevallen de taal een hulpmiddel kan zijn bij het oplossen van problemen.

Tenslotte moet er nog op gewezen worden dat uit alle experimenten blijkt dat de moeilijkheden bij het herkennen van kleuren zich voordoen voor de gebieden van purper tot rood en van blauw tot groen. Dit werpt natuurlijk een belangrijk licht op onze geciteerde voorbeelden van eigenaardigheden bij het benoemen. Het wijst er eveneens op dat de semantische structuur van de taal de cognitieve structuratie kan beïnvloeden daar waar de fysiologische uitrusting de keuze tussen een aantal mogelijkheden toelaat.

Hiermee hebben we dan alle argumenten die Lenneberg er zullen toe brengen de linguïstische relativiteit te verwerpen :

1. Cognitie kan zich tot op een zekere graad ontwikkelen zonder dat er taal voor handen is, terwijl daarentegen taal zich alleen ontwikkelt wanneer het individu een zekere graad van rijpheid heeft bereikt. Meteen worden zowel aan taal als aan cognitie een eigen autonomie toegekend.
2. Het is duidelijk dat Whorf vooral getroffen werd door de statische aspecten van de woordenschat. Op dat vlak zijn er veel verbazende verschillen te constateren, maar Lenneberg wijst op het grote verschil dat er bestaat tussen de woorden zoals ze gedefiniëerd worden in een woordenboek en zoals ze dan werkelijk creatief gebruikt worden. De betekenissen zoals ze in het woordenboek voorkomen, zijn dus een slecht startpunt om iets te beweren over de cognitieve capaciteiten van de mens.

BESLUIT

Hiermee hebben we het einde bereikt van deze schets van de historiek van de controverse die in de Verenigde Staten op gang kwam naar aanleiding van de hypotese van Whorf. We hebben een punt bereikt waar deze hypotese verworpen wordt. We wensen ons echter even te bezinnen over de waarde van deze verwerping.

In het geval van Lenneberg zou men kunnen geneigd zijn om reserves te formuleren. De overwegingen van Lenneberg worden inderdaad geschraagd door een algemene theorie over het wezen van de taal en over het wezen van de cognitie die duidelijk past in de gedachtenwereld van Noam Chomsky. De punten van deze

theorie die hier belangrijk zijn, slaan op de rol van de universalia en het bestaan van de equivalenties. We hebben gezien dat bij de behandeling van het probleem van de kleuren vooral de nadruk werd gelegd op wat de talen op dit punt gemeen hebben, en dat wat de talen aan verschillen tellen als onbelangrijk wordt beschouwd. Daarom moeten we er hier aan herinneren dat in analyses die in de zin van Whorfs thesis verlopen, er bv. veel cognitieve betekenis wordt toegeschreven aan het taalkundig feit of een bepaalde taal een actie met een passief of een actief weergeeft, terwijl de transformationele grammatica tussen deze onderlinge verschillen op het semantisch vlak geen onderscheid maakt.

De vraag is dus of de huidige speculaties over de constanten die zich bij alle talen, ondanks hun uiterlijke verscheidenheid, voordoen³⁹, in dit verband slechts speculaties blijven of zich kunnen beroepen op concrete feiten. Het moet dan wel duidelijk zijn dat de argumenten die Lenneberg er toe aanzetten om de hypotese te verwerpen niet alleen op theoretische beschouwingen berusten, maar geschraagd worden door een reeks soliede experimenten, zodat het er wel naar uitziet dat het scepticisme waarop de stellingen van Whorf sedert zowat 1960 onthaald worden, in de eerstkomende jaren niet zal afnemen.

Wij hebben dan in de voorafgaande pagina's het debat beschreven dat gevolgd is nadat Whorf rond 1940 – dertig jaar geleden dus – zijn ideeën over taal, cultuur en cognitie had kenbaar gemaakt. Ook al is men nu geneigd om deze ideeën zelf te verwerpen, dan blijft het toch waar dat ze zeer veel geleerden hebben aangezet tot het ondernemen van allerlei interessante studies die onze kennis over taal en haar relatie tot ons denken aanzienlijk heeft verruimd. Een zeer interessant aspect van deze studies is zeker dat de controverse de waarde van het interdisciplinair onderzoek onbetwistbaar heeft aangetoond.

Als we de verschillende bijdragen bekijken, constateren we dat er van de kant van de antropologen nooit doorslaggevend materiaal gekomen is. Hun vondsten, die hun feitelijke waarde bewaren, zijn op het vlak van de mogelijke theoretische implicaties steeds vatbaar geweest voor discussie zodat de antropologen nooit buiten vage intuïties zijn geraakt. De psychologen daarentegen zijn steeds op zoek geweest naar nauwkeurig testbare beweringen. Zij konden slechts aan het werk wanneer de ideeën van Whorf op zulkdanige manier werden weergegeven dat ze een strategie zichtbaar maakten om bepaalde punten aan een gefundeerd onderzoek te onderwer-

39. „The pervasive similarities in the midst of all this diversity”, noemt George Miller het in het artikel *The Psycholinguists* (opgenomen in Sebeok en Osgood, eds., *Ibid.*, p. 300).

pen. We hebben dan ook gezien dat het precies de psychologen zijn – Carroll en Lenneberg – die ons resultaten hebben opgebracht die het mogelijk hebben gemaakt om een stelling te formuleren waaruit de frustrerende onzekerheden die aan een door veralgemeening te wijten vaagheid te danken waren, konden worden geweerd.

Tot besluit dan wensen we deze stelling nog eens in een paar punten samen te vatten, want elke verdere discussie van het onderwerp zal van hieruit moeten beginnen :

1. Er is cognitie zonder taal.
2. De taal beïnvloedt de cognitie slechts in een zeer beperkt aantal gevallen, namelijk daar waar onze fysiologische constitutie verschillende mogelijkheden toelaat.
3. Vertaalbaarheid bestaat reëel. Wanneer de termen als termen geen equivalenten hebben, betekent dit nog lang niet dat communicatie uitgesloten is. Op dat ogenblik kan de spreker gebruik maken van zijn taalcreativiteit. Deze creativiteit behoort tot de taaluniversalia.
4. De proeven die werden uitgevoerd in verband met het testen van de beweringen van Whorf – vooral deze van Lenneberg over de kleurtermen en deze van Carroll met Navaho's en Hopi's –, laten niet toe zijn dramatische conclusies te onderschrijven.

Brugge, 13 maart 1969.